

IX.

Životní
a historické
vzory

Jsem hrdý na to,
že žiji v české kotlině,
která dala světu řadu
vynikajících osobností.

Asi každý má nějaké historické vzory nebo životní učitele, kteří už ani nemusejí být mezi námi. Mohl byste některé jmenovat?

Nemyslím, že bych měl nějaké zásadní životní vzory, se kterými bych se identifikoval, nikdy jsem si také nevylepoval fotografie filmových hrdinů, zpěváků nebo sportovců. Na základní a střední škole jsem ale rád běhal a velice jsem obdivoval třeba Emila Zátopka. Se zaujetím jsem si přečetl knihu *Dana a Emil Zátopkovi vypravují*, na jejímž konci byly podrobně rozepsány Zátopkovy tréninkové plány. Musím říci, že mi běhání málem znechutily, jeho pověstné intervalové tréninky, třeba dvacetkrát 400 metrů, střídání sprintů a vyklusávání, to bylo nad moje chápání i amatérské běžecké schopnosti. Rád jsem měl také knihy pánů Hanzelky a Zikmunda, ostatně ukažte mi kluka, který by nechtěl cestovat jako oni, ale že bych je bral jako svůj vzor, to asi také ne. Fascinovaly mě znalosti inženýra Smithe z Verneovy knihy *Tajuplný ostrov*, z techniky a přírodních věd znal skoro všechno a se vším si hladce poradil – až podezřele hladce. Ani později na vysoké škole jsem žádný velký idol neměl, určitě mě ale ovlivnil už zmiňovaný profesor Hála svým zaujetím pro obor, noblesou a suchým humorem. Jenže učitelů, kteří na mě měli v různých etapách mého školního života zásadnější vliv, jsem v životě potkal více, takže žádný dominantní vzor, spíše si uvědomuji otisky více lidí.

Můžeme tedy hovořit spíše o mozaice lidí, kteří vás ovlivnili.

Ano, je to spíše jakási mozaika. Opravdu si ani při nejlepší vůli nemohu vybavit někoho, komu bych se dlouhodobě usilovně snažil vyrovnat. Když jsem četl životní příběh objevitele penicilinu Alexandera Fleminga nebo životopis Marie Skłodowské-Curie, velice mě to zaujalo, ale nemyslím, že by mě to výrazněji nasměrovalo na vědeckou dráhu, ta byla určitě výsledkem několika faktorů.

Myslím, že jde o dobrou vlastnost, nenechat se nikým příliš ovlivnit ani v dobrém, ani ve zlém. Nevím, jestli je to dobrá vlastnost, hodně lidí má své velké vzory a já proti tomu nic nemám. Důležité je, aby to byly vzory pozitivní a aby člověk zůstal sám sebou.

Jaké postavy z velkých dějin jsou vám sympatické? Našly by se minimálně tři. Loni jsme slavili sedmisté výročí narození Karla IV. a musím říci, že jsem ho vnímal velmi pozitivně už v mládí, i když jsem toho o něm zdaleka nevěděl tolik co dnes. Další osobností je Jan Amos Komenský, geniální pedagog a osobnost světového formátu. Významnou postavou je zcela jistě také Tomáš Garrigue Masaryk. Ve škole jsem se o něm moc nedozvěděl, snad jen to, že za první republiky nechal střílet do dělníků. Ledacos jsem ale slyšel od rodičů i od prosečského dědy, později jsem zhltal Čapkovy *Hovory s T. G. M.* i Machovcovu knihu *Tomáš G. Masaryk*. Je to reálná a lidsky uvěřitelná osobnost, byť v něčem skrytá pod „tatičkovským“ nátěrem.

Rok před Karlem IV. jsme si připomínali mistra Jana Husa. Když jsem jako kluk četl o tom, že ho upálili v Kostnici, ani moje oko nezůstalo suché a dostavilo se rozhořčení nad tím, jak s Husem ten proradný Zikmund,

„liška ryšavá“, naložil. Později se ukázalo, že to bylo trochu složitější a že ta liška ryšavá nebyla až tak prvoplánově podlým panovníkem, za kterého byl vydáván Aloisem Jiráskem v jeho literárním díle a Otakarem Vávrou ve filmu. Patřil jen mezi ty zdatné, ale cynické politiky, kteří v zájmu svých mocenských cílů obětují zdánlivě bezmocné lidi. Zikmund v tomto smyslu obětoval Husa, jenže pak za to zaplatil výbuchem revoluce v Čechách a marnou snahou vojensky ji potlačit. Nebylo jistě jednoduché zbavit Husa nánosů dobového klišé, hodně se o to přičinil můj ctěný kolega, historik František Šmahel, který věnoval Husovi a jeho době řadu výtečných publikací. Aspoň že doba ideologických nálepek už pominula. Ačkoli, když vidím snahu o adoraci třeba některých bývalých komunistických vůdců, nejsem si tak úplně jistý.

Nicméně Karel IV. byl Lucemburk. Podle mého názoru je poměrně zásadní problém v tom, že mnozí naši slavní rodáci, třeba matematik Kurt Gödel, filozof Edmund Husserl, genetik Gregor Mendel či psychoanalytik Sigmund Freud, nebyli Češi. Jak pohlížíte na češství? Už na začátku rozhovoru jsem s trochou nadsázky říkal, že jsem Slezan, nikoli Moravan nebo Čech. Možná i proto mě nijak neoslovilo ostentativní moravanství, které se vynořilo začátkem devadesátých let. Byť jsem většinu života strávil v Praze, stále se cítím být úzce spojen s rodným Jablunkovem, Těšínskem a východním Slezskem, ale nepotřebuji to deklarovat stádním způsobem. Takže s politicky účelovou hrou na obrození Moravy nesympatizuji, ale české národní obrození rozhodně ctím. Zdůrazňuji, že tím myslím obrození v zemích Koruny české, tedy i na Moravě a ve Slezsku! Zejména v dnešní době bychom si měli připomínat jeho

nespornou demokratizační funkci, která vedla lidi z nepri-
vilegovaných vrstev ke kulturní aktivitě a umožnila vzdě-
lávání a komunikaci v mateřském jazyce. Vždyť ještě Josef
Jungmann vzpomínal na to, jak byl v dětských letech i ve
své rodné zemi trestán za použití češtiny ve škole. Daleko
větší množství lidí se díky obrození mohlo podílet na ve-
řejném životě, a příznivý byl koneckonců i jeho podnět
k soutěžení mezi Čechy a Němci v našich zemích, což roz-
hodně mělo kromě občasných sporů i pozitivní důsledky.

**S tím úzce souvisí pohled na rakousko-uherskou monarchii
a roli Čechů při jejím rozpadu.** Vývoj českých zemí v rámci
habsburské monarchie od 16. do počátku 20. století je ne-
odmyslitelnou součástí našich dějin. Většina evropských
národů žila v minulosti v mnohonárodnostních státech
a samostatnosti dosáhla teprve ve 20. století, není nad tím
třeba lkát a pateticky pronášet fráze o „žalářích národů“.
Na druhé straně je třeba vidět věci realisticky a postavení
v zaniklých říších neidealizovat. Habsburská monarchie
byla od svého začátku postavena na problematičtém
základě. Vznikla jako personální unie tří států – české-
ho, rakouského a uherského, přičemž hlavním pojítkem
byla vládnoucí dynastie, která se opírala o ekonomicky
a politicky nejslabší článek, o rakouské země. Ostatní
velké státy v Evropě měly pevné jádro, kdežto podunaj-
ská monarchie měla slabé jádro, ale o to silnější perife-
rie. Habsburskou snahou bylo potlačení těchto periferií
a sjednocení monarchie na základě centrální vídeňské ad-
ministrativy, císařské armády a společného náboženství,
tedy katolicismu jako státní ideologie. Pokud jde o ten
poslední aspekt, všichni víme, že formy potlačování ne-
katolíků byly docela kruté: popravu, konfiskace majetku,

vyhánění z vlasti. Proto byly dějiny monarchie naplněny stavovskými odboji, povstáními a revolucemi, tedy vnitřním napětím, které toto soustátí oslabovalo a přispívalo k jeho zaostávání za západoevropskými mocnostmi.

Dilema habsburské monarchie pozoruhodně vystihl vynikající britský historik Robert Evans, mimochodem nositel čestné oborové medaile Františka Palackého, kterou uděluje Akademie věd ČR za zásluhy v historických vědách. Podle jeho výkladu dosáhla monarchie největšího úspěchu v době baroka, kdy vybuodovala pevné vazby mezi vídeňským dvorem a vysokou aristokracií v jednotlivých zemích. Tato struktura se však později s nástupem nových ekonomických elit a všeobecně se šířícího nacionalismu nenávratně rozpadla. Habsburkové se tomu snažili vzdorovat absolutistickým režimem (metternichovským a bachovským) a svým „poddaným“ ustupovali vždy jen pod tlakem opozice a prohraných válek. Vláda Františka Josefa I., jehož dnes mnozí vnímají jako dobrotivého staříčkého mocnáře, je poznamenána krutými, zpravidla prohranými válkami s Maďary, Italy a Němci. Ostatně nevyšel ani pokus řešit vnitřní krizi monarchie expanzí na Balkán, ten se nakonec stal roznětkou první světové války. Hospodářský kolaps a drtivá vojenská porážka v roce 1918 byly už jen poslední kapkou. Proto bychom neměli přijímat „vinu“ za rozbití Rakouska-Uherska ani si dělat iluze o našich rozhodujících zásluhách v tomto smyslu. Pád Rakouska-Uherska, stejně jako Ruského impéria a Osmanské říše, ale i Německa v podobě „druhé říše“, byl důsledkem zásadních proměn Evropy a světa, v němž stará polofeudální císařství ztratila životaschopnost. Nejen Češi, ale také Poláci, jižní Slované či Rumuni dokázali této situaci využít k obnově nebo založení vlastních států,

kteře vřak zanedlouho narazily na snahu velmocí začlenit je do svých zájmových sfér. Z těchto, ale i jiných důvodů se prakticky všechny tyto státy po dvacetiletí své existence ocitly v nové těžké krizi a vzápětí v další válce. Ta vřak nebyla předurčena zánikem starých monarchií, ale zejména tím, že pokračovala mocenská hra, v níž se karty rozdávaly dávno před rokem 1918.

Máme sklony k vlastenectví, nebo spíš k vlastenčení? Vlastenčení není nic pozitivního. Vlastenectví ano, podle mě je důvod být hrdý na to, že žijeme v české kotlině, která dala světu řadu vynikajících osobností. Ale nesmí to sklouznout ke skandování „nic než národ“, nesmí to vést k primitivnímu nacionalismu. Navíc, jak říkal Masaryk, láska k národu se u slušného a čestného člověka rozumí samo sebou, proto o ní mnoho nemluví. Člověk by měl cítit sou-náležitost se svým národem, což ale neznamená, že bude hrdý i na jeho selhání. Vždy bychom se měli snažit zasadit důležité momenty, vítězství i selhání, do kontextu doby. Je jednoduché říkat po mnoha desetiletích, jak to tehdy mělo být a co měl kdo udělat. Člověk ledacos vnímá zpětně, ale v okamžiku, kdy by to měl vidět, to skutečně vidí opravdu málokdo.

Mezi tyto výjimky patřil Pavel Tigrid. Pavlu Tigridovi všechna čest, byla to výjimečná osobnost, k četbě jeho *Svědectví* jsem se v sedmdesátých letech také dostával, ale takových Tigridů mnoho nebylo.

Nemáme tendence v historicky zlomových chvílích hodit to, co prohrajeme, na někoho jiného? Možná máme, nevím ale, do jaké míry jsou tyto tendence větší či menší ve srovnání

s jinými národy. Jako kluk jsem s oblibou četl Henryka Sienkiewiczze a jeho slavnou trilogii. Už tehdy jsem vnímal, jak se naše historie lišila od té polské. Na jedné straně si člověk tak trochu dělal legraci z toho, že většině polských rytířů čouhala sláma z bot, zejména co se nižší šlechty týče, ale na druhé straně jsem musel jejich boj za vlast respektovat a obdivovat. Byť šlo jen o románovou četbu, uvědomoval jsem si, že na rozdíl od nás Poláci tehdy válčili nejen s velkým Ruskem, ale bezesporu chránili Evropu i proti nájezdům Tatarů a Turků. Pro Poláky je podle mě příznačné trpké poučení z vlastních dějin, ze série poražených povstání v 19. století a z druhé světové války, kdy na mnoha válčistiích světa krváceli za svobodu těch druhých, ale sami se jí nedočkali. Zřejmě pochopili, že velmoc, na jejíž straně se zapojili do boje, zpravidla uspokojila své zájmy, ale v těžkých dobách je nechala na holičkách. Poláci se proto neobírají pocitem vlastních historických „vin“ a selhání jako my, spíše mají zažitý pocit jisté dějinné skepse.

U nás je to jiné, asi to souvisí s mentalitou menšího národa, který musel přežít mezi mlýnskými kameny. Ne že by Poláci v sevření mezi německým a ruským živlem neměli problém s existencí, ale přece jenom se jedná o daleko větší národ. Odpověď na vaši otázku může tedy souviset i s velikostí národa, možná také s geografickou polohou. V každém případě souhlasím s tím, že máme občas snahu zbavit se viny a přenést ji na někoho jiného.

Jak hodnotíte naše velké historické trauma, rok 1938? V letech 1938 a 1948 se Československo ocitlo mezi geopolitickými mlýnskými kameny ve výrazně obtížnější pozici než při ostatních „osmičkách“ 20. století. Roku 1918 se

otvíral volný prostor po pádu mocností a Češi na něj byli díky zahraničnímu odboji, který vedl T. G. Masaryk, obdivuhodně připraveni. Rok 1968 byl těžkou ranou pro demokracii, ale přece jen dával vrcholným politickým elitám možnost mravní volby. Akceptování a obhajoba okupace Dubčekovým vedením pravděpodobně zabránila větším represím, ale měla devastující morální dopad na obyvatelstvo, které do té doby reformnímu křídlu strany věřilo. Zvláštností února 1948 bylo totální selhání demokratických stran a politiků, kteří se ani náznakem nepokusili o usměrnění vývoje Československa finskou nebo jugoslávskou cestou. Šance na úspěch asi nebyla příliš velká, ale pro upevnění národního sebevědomí by byl jakýkoli pokus důležitý.

Jsem přesvědčen o tom, že dilema, jež se na podzim 1938 otevřelo před Edvardem Benešem, bylo nesrovnatelně horší. Na jedné straně byla vůle Čechoslováků bránit stát, poměrně dobrá výzbroj armády a silná ekonomika, což jsou vesměs velká pozitiva. Na straně druhé byla geopolitická situace Československa po připojení Rakouska k Velkoněmecké říši a při nepřátelském postoji sousedního Polska a Maďarska doslova katastrofální. Mnichovský diktát neznamenal jen ztrátu západních spojenců, ale také jistotu, že v případě války bude Československo mezinárodně prohlášeno za jediného viníka konfliktu se všemi důsledky na mezinárodně-právní sankcionování zaboru a rozdělení jeho území. V době, kdy v zemi žila třímilionová německá menšina, většinou sympatizující s německým agresorem, bylo možno očekávat už v prvních dnech války povstání československých Němců a totální rozvrat státu, který se na všech stranách bránil agresí drtivě silnějšího nepřítel. Četl jsem kdesi, že se v případě války

předpokládalo stažení československé armády do slovenských hor dříve, než bude stát rozpuřen německým útokem ze severu a jihu Moravy. To by znamenalo okupaci české části země a pokračování boje na východě republiky se všemi důsledky války. Za takových okolností se musel Edvard Beneš rozhodovat, zda ohrozit samotnou existenci českého národa, či zda kapitulovat s výhledem na změnu krajně nepříznivých poměrů v blížíící se celoevropské válce.

Jaký je váš názor na takzvaný odsun sudetských Němců po druhé světové válce? Rozhodně jsem nikdy nezastával názor, že se tehdy vlastně nic nestalo, prostě jsme naše Němce naložili do vagonů a odvezli je pryč, nakonec at jsou rádi, že jsou rádi, protože se jim tam dařilo daleko lépe než nám tady... Myslím si však, že v řetězci událostí má všechno svoji příčinu a následek. Je nesporné, že Němci v určité chvíli většinově propadli kouzlu Adolfa Hitlera, což se týkalo také sudetoněmecké menšiny v Československu. Ta nadšeně souhlasila s anexí pohraničí, s rozbitím republiky i s dalšími událostmi, které rychle vedly ke světové válce. Poválečný odsun sudetských Němců byl tedy především důsledkem něčeho, co se stalo v předchozích šesti letech, a klíčovou roli v tom hrálo fašistické Německo Adolfa Hitlera a jeho spojenci. Probíhala regulérní válka – může-li být válka vůbec regulérní –, ale také nelidské masakry, vyhlazování, holokaust, obrovské utrpení desítek milionů lidí. Ano, i při odsunu došlo ke zvěrstvům a krveprolití, k věcem, které se neměly stát, navíc je prokázáno, že se v těchto událostech často angažovali právě kolaboranti a kriminální spodina společnosti. Jenže doba hned po válce byla složitá, řada rozumných a slušných lidí měla

jiné starosti a o vládou vyhlášený odsun se příliš nezajímala. Můj otec spolupracoval na konci války s partyzány na Vysočině, byl kvůli tomu dokonce vyslýchán gestapem, ale naštěstí to přežil a odnesl to „jen“ zmrzačenými konečky několika prstů a zčernalými nehty. Když jsme spolu mluvili o odsunu, říkával: „Viš, byli i Němci, kteří se za války chovali docela slušně, ale těch nebylo tolik, a my jsme všude kolem viděli spoustu neštěstí, takže jsme se o ně moc nestarali.“

Co trauma osmašedesátého? V mém případě se táhlo hodně dlouho. Už jsem se zmiňoval o tom, že jsem nechápal své bývalé spolužáky, kteří v sedmdesátých letech vstoupili do strany. Tehdy jsem měl docela dlouho pocit, že ten, kdo zažil osmašedesátý rok a takzvaný obrodný proces na vysoké škole, to politické uvolňování a posléze drsný stříh v podobě okupace spojeneckými vojsky, si s KSČ nemůže nikdy zadat. Samozřejmě, do jisté míry s režimem spolupracoval skoro každý, pracovali a žili jsme tady, ale ne všichni jsme volili kandidáty Národní fronty a ne všichni jsme se cpali za každou cenu do strany. Něco jiného bylo podílet se na všem přímou formou členství v KSČ a jiná byla role nás „ostatních“. Takže můj zážitek z osmašedesátého přetrvával dlouho a vlastně nikdy úplně nevyvymizel. Živila ho sedmdesátá léta, zejména jejich první polovina, kdy člověk pořád slyšel o čistkách, vylučování ze strany, vyhazovech z práce a dalších věcech. Ale zároveň jsem nemohl nevidět, že společnost je hodně různorodá, každý nevažoval stejně jako já, někteří to trauma osmašedesátého velmi svižně odhodili a zapojili se do aktivního budování socialistické vlasti pod vedením husákovské KSČ. Asi to také hodně záviselo na tom, kde, s kým a v čem člověk

vlastně žil. Nedovedl bych si třeba představit život s manželkou, která by mě v zájmu rodinné „kariéry“ tlačila k politické angažovanosti. V tomhle jsem měl při výběru životní partnerky ohromné štěstí, v těch základních pohledech na svět kolem nás jsme se vždy stoprocentně shodovali. To důležité mikroklima tedy začínalo v rodině, pokračovalo v ústavu, konkrétně v laboratoři profesora Hály, ale udržovalo se třeba i ve sboru, kde jsem začal zpívat ve třiasedmdesátém roce. Tam jsme prostě nepřijímali jen tak nějakého zájemce, většinou jsme o každém z nich předem věděli docela dost po všech stránkách, nejen té pěvecké, protože pražský sborový svět byl relativně malý. Paradoxní je, že zrovna já jsem byl tou výjimkou, kterou přijali čistě na novinový inzerát.

Jak vás zasáhl čin Jana Palacha? Velice to mnou otřásl, byl jsem tenkrát ve druhém ročníku na VŠCHT. Sám bych se k takovému kroku určitě nikdy neodhodlal, to je věc výjimečná, člověk k ní musí mít jisté dispozice. V každém případě to byl čin, který ještě stačil vstoupit ve známost, a myslím si, že hodně lidem ukázal, že situace v zemi nebude jednoduchá. Potvrdil to svým osobitým způsobem i soudruh Vilém Nový, který přišel s naprosto lživou teorií o takzvaném studeném plamenu. Ten měla způsobovat speciální chemikálie, kterou prý Palachovi slíbily protispolečenské živly, jako byli Pavel Kohout, Luděk Pachman, či dokonce Emil Zátopek, leč něco údajně selhalo a Palach se upálil zcela neplánovaně. Jako chemik bych tehdy na soudruhu Novém takovouto tekutinu s chutí otestoval! Následná série sebevražedných pokusů už neměla publicitu prakticky žádnou, snad s výjimkou zpráv v novinové černé kronice. O Polákovi Ryszardu Siwiewci, který se

upálil ještě před Palachem na stadionu před desítkami tisíc lidí, jsme se dozvěděli, nebo alespoň já, až dlouho po sametové revoluci. Jan Palach sice vyburcoval svým činem na nějakou dobu spoustu lidí, ale ani on nemohl změnit kolaborační směřování většiny české společnosti, bohužel.

Přejděme nyní k nejvyšším představitelům státu. Jak vnímáte první dva československé prezidenty, Tomáše Garrigua Masaryka a Edvarda Beneše? Když v roce 1968 vyšla zmíněná kniha Milana Machovce o T. G. M., bylo to pro moji generaci něco úžasného, člověk si konečně mohl o Masarykovi přečíst víc. T. G. Masaryk byl nesporně velkou osobností, klíčovou pro vznik československého státu. Přesvědčit Spojence, že Československo má právo na samostatnou existenci, to byl opravdu heroický výkon, k němuž samozřejmě přispěly i další faktory, třeba vznik legií. Dnes, v době Evropské unie a různých neformálních sdružení států, si občas říkáme, jestli vlastně není škoda, že se tenkrát Rakousko-Uhersko rozpadlo, ale to už je ono známé „co by bylo, kdyby...“. Rozpad habsburské monarchie měl docela logické příčiny.

Jednou z věcí, kterou na Masarykovi velmi obdivuji, byla jeho obhajoba Leopolda Hilsnera. Muselo to být nesmírně složité postavit se nejen na stranu slabšího, ale také proti lidovému antisemitismu, který v tehdejší společnosti panoval. Nešlo samozřejmě o brutální antisemitismus známý z Ruska nebo Ukrajiny, ale oponovat většinové společnosti během polenského procesu určitě nebylo jednoduché. Masaryk ukázal pevnost svého charakteru a z mého pohledu se jeho úspěšný politický oblouk pne už od této kauzy v Polné. Zajímalo by mě, jak by se zachoval například v roce 1938.